

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

ΕΠΟ22 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΠΡΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2006

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3
2. Η ιδεατή πολιτεία του Πλάτωνα.....	3
3. Η τελεολογική θεώρηση του Αριστοτέλη.....	5
4. Ομοιότητες και διαφορές.....	6
5. Τα πολιτεύματα.....	7
6. Επίλογος.....	8
Βιβλιογραφία.....	10

Εκφώνηση εργασίας:

Παρουσιάστε και συγκρίνετε τις δύο διαφορετικές πολιτικές φιλοσοφίες της κλασικής αρχαιότητας: την Πλατωνική αντίληψη που συνδέει την ιδεατή πολιτεία με την γνώση («επιστήμη») στην Πολιτεία, και την Αριστοτελική προσέγγιση που θεμελιώνει τελεολογικά την δημιουργία και την φύση της πόλης.

Αναφερθείτε επίσης στις θέσεις των φιλοσόφων για την φύση και διαδοχή διαφορετικών μορφών πολιτεύματος (ηθική πτώση/φθορά των πολιτευμάτων στον Πλάτωνα, τύποι πολιτευμάτων στον Αριστοτέλη). -Σύντομη ανάπτυξη

Επικεντρώστε την ανάλυσή σας στο Δ' Βιβλίο (κυρίως από 427d-441e) και συνοπτικά στο Η' Βιβλίο (543a κεξ.) της Πολιτείας του Πλάτωνα, καθώς και στα Πολιτικά του Αριστοτέλη (Βιβλίο Α, ιδιαίτερα 1252a-1253a & βιβλίο Γ, κυρίως 1278b5 κεξ.).

1. Εισαγωγή

Σε αυτό το κείμενο θα εξετάσουμε και θα συγκρίνουμε τις δύο διαφορετικές πολιτικές φιλοσοφίες της κλασικής αρχαιότητας. Στο πρώτο μέρος θα εξετάσουμε την ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα όπως αυτή παρουσιάζεται στην «Πολιτεία». Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη με βάση τα «Πολιτικά». Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε μια σύγκριση των βασικών στοιχείων αυτών των δύο θεωριών καθώς και των μεθόδων που χρησιμοποιούν οι δύο φιλόσοφοι. Τέλος, θα εξετάσουμε πώς οι κεντρικοί άξονες κάθε θεωρίας εμφανίζονται και στον τρόπο που ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης αναλύουν και κρίνουν τα διάφορα πολιτεύματα.

2. Η ιδεατή πολιτεία του Πλάτωνα

Ο Πλάτων ξεκινάει δημιουργώντας με το μυαλό του μια ιδανική πολιτεία η οποία έχει ως βασικό λόγο ύπαρξης την ευδαιμονία. Όχι την ευδαιμονία κάθε ατόμου ξεχωριστά, ή την ευδαιμονία μιας τάξης, αλλά την ευδαιμονία ολόκληρης της πόλης ως σύνολο, όπως λέει μέσα από τα λόγια του Σωκράτη:

...όταν όμως θεμελιώνουμε την πολιτεία μας, δεν αποβλέπομε πώς θα είναι μια ξεχωριστή μόνο τάξη εύτυχη, αλλά, όσο μπορεί περισσότερο, ολόκληρη ή πόλη!

Χαρακτηριστικό αυτής της ιδανικής πολιτείας είναι η έλλειψη ισότητας. Ο Πλάτων χωρίζει τους πολίτες σε τρεις τάξεις: τους φύλακες, τους επίκουρους και τους δημιουργούς, οι οποίες έχουν διαφορετική εκπαίδευση και ανατροφή και ζουν τελείως διαφορετικές ζωές. Οι δημιουργοί αποτελούν το μεγαλύτερο αριθμητικό τμήμα των πολιτών και έχουν την πιο φυσιολογική - για τα σημερινά δεδομένα - ζωή, καθώς μπορούν να έχουν οικογένεια και ιδιοκτησία. Οι φύλακες όπως και οι επίκουροι δεν έχουν αυτά τα δικαιώματα. Οι επίκουροι είναι οι φιλόσοφοι - κυβερνήτες και οι φύλακες βοηθούν τους κυβερνήτες και αποτελούν την προστατευτική δύναμη του κράτους². Καθώς αυτός ο διαχωρισμός είναι απόλυτος, η Annas σημειώνει ότι ο κρίσιμος από πολιτικής απόψεως διαχωρισμός είναι ανάμεσα σε αυτούς που κυβερνούν και σε αυτούς που κυβερνώνται - οι δημιουργοί δεν είναι ελεύθεροι να διεκδικήσουν οποιαδήποτε πολιτική εξουσία³. Χαρακτηριστικός είναι επίσης και ο διαχωρισμός εξουσίας και πλούτου: οι τάξεις που κατέχουν την πολιτική εξουσία δεν έχουν δικαίωμα ιδιοκτησίας⁴. Αυτή η απόλυτη ανισότητα στα δικαιώματα και τον τρόπο ζωής της κάθε τάξης δημιουργεί το ερώτημα που θέτει ο Αδείμαντος⁵ για τους φύλακες, αλλά ισχύει για κάθε τάξη: κατά πόσο δηλαδή μπορεί κάθε τάξη να είναι εύτυχη με τους περιορισμούς που τίθενται στην ελευθερία της. Με αφορμή αυτό το ερώτημα, ο Πλάτων, ξεκινώντας από την ωραία μεταφορά των ματιών του αγάλματος⁶, ορίζει τη μια όψη της δικαιοσύνης της ιδανικής του πολιτείας:

... νάφήνωμε σὲ κάθε μιὰ τάξη νάπολαβαίνει τὸ μερικὸ τῆς εὐδαιμονίας πὸν τῆς ἀνήκει ἀπὸ τὴ φύση τοῦ εἴδους τῆς⁷.

1 Πλάτων, *Πολιτεία* Τόμος Α, μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδόσεις "Ι. Ζαχαρόπουλος", Αθήνα 1976 (συντομογραφία: Πολιτεία Α), 420b

2 *Η Ελληνική Φιλοσοφία από την Αρχαιότητα έως τον 20ο αιώνα*, τόμος Α, ΕΑΠ, Πάτρα 2002 (συντομογραφία: ΕΛΠ), σ. 152

3 Julia Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφρ. Χ. Γραμμένου, εκδόσεις Καλέντης, Αθήνα 2006 (συντομογραφία: Annas), σ. 221

4 Annas, 223

5 Πολιτεία Α, 419a

6 Πολιτεία Α, 420c-420d

7 Πολιτεία Α, 421c

Η άλλη όψη της δικαιοσύνης αφορά το έργο της κάθε τάξης. Δικαιοσύνη στην πολιτεία του Πλάτωνα σημαίνει ότι κάθε τάξη εκτελεί το έργο που της αντιστοιχεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο⁸. Ο Πλάτων καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα ξεκινώντας από το δεδομένο ότι η πολιτεία για την οποία μιλάει *τελέως αγαθήν είναι*⁹. Συνεπώς, θα πρέπει μέσα σε αυτήν να υπάρχουν οι τέσσερις αρετές: σοφία, ανδρεία, σωφροσύνη και δικαιοσύνη. Εντοπίζει λοιπόν τη σοφία ως την επιστήμη εκείνη που κατέχουν οι άρχοντες και τους επιτρέπει να κρίνουν σωστά¹⁰. Ορίζει την ανδρεία ως την ικανότητα των φυλάκων να διατηρούν πάντα την ορθή γνώμη για τους νόμους και για τα φοβερά ή όχι πράγματα¹¹. Η δε σωφροσύνη υπάρχει μέσα στην πολιτεία ως η αρμονία που επιτρέπει την ύπαρξη ομοφωνίας ανάμεσα στις τάξεις σχετικά με το ποιος θα πρέπει να έχει την εξουσία¹². Αυτό που απομένει για να ολοκληρωθεί η ιδεατή πολιτεία, δεν μπορεί να είναι άλλο από την δικαιοσύνη. Όπως όμως έχει ήδη αναφερθεί και επαναλαμβάνεται και εδώ¹³, βασικό συστατικό της πολιτείας είναι να κάνει ο καθένας αυτό το επάγγελμα το οποίο από τη φύση του προορίζεται να κάνει. Έτσι, αν δεχτούμε ότι κάθε τάξη έχει τη δική της αρετή, δηλαδή οι δημιουργοί είναι σώφρονες, οι φύλακες ανδρείοι και οι κυβερνήτες σοφοί, η δικαιοσύνη (που αφορά ως αρετή και τις τρεις τάξεις) ισοδυναμεί με την γνώση από κάθε τάξη της θέσης της μέσα στην πολιτεία και των καθηκόντων της.

Ο Πλάτων χρησιμοποιεί έναν παραλληλισμό με την ψυχολογία του κάθε ατόμου για να τονίσει τα επιχειρήματά του. Αντίστοιχα με τις τρεις τάξεις της πολιτείας, υπάρχουν τα τρία μέρη της ψυχής του ανθρώπου: το επιθυμητικό, το θυμοειδές και το λογιστικό. Ο Πλάτων χρησιμοποιεί αυτούς τους παραλληλισμούς για παιδαγωγικούς λόγους: όπως σε έναν δίκαιο άνθρωπο τα τρία μέρη της ψυχής βρίσκονται σε αρμονία, έτσι και σε μια δίκαιη πολιτεία υπάρχει αρμονία ανάμεσα στις τρεις τάξεις¹⁴.

Η παιδεία έχει σημαντική θέση στη θεμελίωση της πολιτείας του Πλάτωνα. Η εκπαίδευση και η ανατροφή θα δημιουργήσουν ανθρώπους που θα μπορούν να διακρίνουν τί είναι καλό και τί κακό¹⁵, τόσο μάλιστα που η νομοθεσία, προφορική ή γραπτή, να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα¹⁶. Μέσα από την εκπαίδευση γίνεται φανερό η κλίση κάθε ατόμου και με βάση αυτήν γίνεται και η ταξινόμηση σε τάξεις¹⁷. Η σημασία που δίνει ο Πλάτων στην εκπαίδευση γίνεται εύκολα κατανοητή αν εξετάσουμε τον ρόλο που παίζει η γνώση στη συνοχή της πολιτείας. Η ικανότητα των κυβερνήτων να κρίνουν σωστά, η σοφία τους, ονομάζεται ευθέως από τον Πλάτωνα επιστήμη. Αλλά και άλλες δύο αρετές, η σωφροσύνη και η ανδρεία, ουσιαστικά συνίστανται στη γνώση και στην σωστή κρίση. Η δε δικαιοσύνη ορίζεται ως η αυτογνωσία του ατόμου για το τι είναι ικανό να κάνει καλύτερα. Παρ' όλο λοιπόν που έχει επικρατήσει να περιγράφεται η ιδεατή πολιτεία του Πλάτωνα ως μια κοινωνία όπου την απόλυτη εξουσία έχουν οι σοφοί επιστήμονες, φαίνεται ότι δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει εάν όλοι οι πολίτες δεν ήταν κατά μια έννοια επιστήμονες. Πέρα από τα ερωτήματα που προκύπτουν από άλλα σημεία της «Πολιτείας» και που έχουν να κάνουν με τον τρόπο της πρακτικής εφαρμογής των προτάσεων του Πλάτωνα¹⁸, το υπόβαθρο ολόκληρης της νοητικής κατασκευής του Πλάτωνα δεν είναι άλλο από την γνώση, η οποία βρίσκεται ως προϋπόθεση πίσω από κάθε χαρακτηριστικό των πολιτών. Ας μην παραβλέπουμε το γεγονός ότι μια ιδεώδης, δίκαιη πολιτεία, δεν μπορεί παρά να αποτελείται

8 ΕΛΠ, 153

9 Πολιτεία Α, 427e

10 Πολιτεία Α, 428b-429a

11 Πολιτεία Α, 430b

12 Πολιτεία Α, 432a

13 Πολιτεία Α, 433a

14 ΕΛΠ, 151

15 Πολιτεία Α, 423e

16 Πολιτεία Α, 425c

17 ΕΛΠ, 152

18 Annas, 225-226

από ιδεώδεις, δίκαιους πολίτες.

3. Η τελεολογική θεώρηση του Αριστοτέλη

Ο Αριστοτέλης στο πρώτο βιβλίο των «Πολιτικών» ξεκινάει αμφισβητώντας την άποψη του Πλάτωνα ότι η διαφορά μεταξύ της εξουσίας του κυρίου, του οικογενειάρχη και του πολιτικού δεν βρίσκεται στο πλήθος των εξουσιαζόμενων, αλλά σε κάτι άλλο¹⁹. Χρησιμοποιεί τη μέθοδο της ανάλυσης του ζητήματος μέχρι τα αδιαίρετα μέρη του²⁰. Ξεκινάει έτσι να εξετάζει τη δημιουργία και τη φύση της πόλης από τα συστατικά της, χωρίς δηλαδή να έχει εκ των προτέρων προσδιορίσει πώς πρέπει να είναι αυτή η πόλη.

Οι πολιτικές απόψεις του Αριστοτέλη στηρίζονται σε πιο γενικές μεταφυσικές ή ηθικές θεωρίες²¹. Κατά τον Ross, ο Αριστοτέλης θεωρεί δεδομένη την ταυτότητα της φύσης ενός πράγματος με τον σκοπό προς τον οποίο κατατείνει²². Έτσι, ξεκινάει από την ένωση του αρσενικού και του θηλυκού με σκοπό την τεκνοποίηση και τη σχέση αυτού που εξουσιάζει και αυτού που εξουσιάζεται (εννοώντας τον κύριο και τον δούλο) με σκοπό την κοινή σωτηρία²³. Θεμελιώνει έτσι τη βασική κοινωνική μονάδα, την οικογένεια, η οποία αποτελείται από τον άντρα, τη γυναίκα και τον δούλο (ή το βόδι για τους φτωχούς). Δεδομένου λοιπόν ότι η φύση έχει καθορίσει τον προορισμό της γυναίκας και του δούλου²⁴, η οικογένεια υπάρχει εκ φύσεως. Η μόνιμη ένωση περισσότερων οικογενειών είναι η κώμη, η οποία έχει σκοπό την ικανοποίηση περισσότερων αναγκών τις οποίες ο Αριστοτέλης δεν κατονομάζει²⁵.

Η οικογένεια και η κώμη ως κοινωνικές μονάδες εξυπηρετούν τον σκοπό του ζειν. Όμως δεν καλύπτουν την αρχαία έννοια της ευδαιμονίας, που είναι και εδώ το ζητούμενο όπως και στον Πλάτωνα. Ο Αριστοτέλης στα «Ηθικά Νικομάχεια» ορίζει την ευδαιμονία ως το τέλος (τον σκοπό) εκείνο που είναι καθ' αὐτὸ διωκτόν, που είναι δηλαδή πλήρες χωρίς να απαιτεί την επίτευξη κάποιου άλλου σκοπού ή να αποτελεί το μέσον για κάποιον άλλον σκοπό²⁶. Η πόλη είναι ο τελικός σκοπός της ύπαρξης της οικογένειας και της κώμης²⁷. Έχει ως δικό της σκοπό όχι μόνο την αυτάρχεια και την εξασφάλιση των αναγκών, αλλά κάτι παραπάνω, την ικανοποίηση της επιθυμίας για ευζωία, η οποία περιλαμβάνει την ηθική και την πνευματική δραστηριότητα²⁸. Αυτή η ηθική και πνευματική δραστηριότητα αποτελεί κατά τον Αριστοτέλη αποκλειστικό γνώρισμα του ανθρώπου και οφείλεται στο χάρισμα του λόγου. Η ικανότητα του ανθρώπου να ξεχωρίζει το καλό από το κακό και η επικοινωνία μέσω του λόγου δημιουργεί την οικογένεια και την πόλη²⁹. Συνεπώς, αφού ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν³⁰, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως και ο άνθρωπος είναι από τη φύση του κοινωνικό ον. Ο άνθρωπος μάλιστα που δεν μπορεί να ζήσει στην κοινωνία ή είναι αυτάρχης ώστε να μπορεί να ζήσει έξω από αυτήν, για τον Αριστοτέλη δεν είναι άνθρωπος αλλά θηρίο ή θεός, εφ' όσον δεν μοιράζεται τον ίδιο σκοπό ύπαρξης με τους ανθρώπους³¹.

19 Αριστοτέλη Πολιτικά τόμος πρώτος, μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδόσεις Κάκτος 1993 (συντομογραφία: Πολιτικά 1), 1251a7-17

20 Πολιτικά 1, 1251a19

21 W. D. Ross, Αριστοτέλης, μτφρ. Μ. Μήτσου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2001 (συντομογραφία: Ross), σ. 335

22 Ross, σ. 335

23 Πολιτικά 1, 1251a26-33

24 Πολιτικά 1, 1251a35

25 Ross, 336

26 ΕΛΠ, 204

27 Πολιτικά 1, 1252b30-31

28 Ross, 338

29 Πολιτικά 1, 1253a10-20

30 Πολιτικά 1, 1252b31

31 Πολιτικά 1, 1253a26-29

Ο Αριστοτέλης θεμελιώνει έτσι τη φύση της πόλης, χωρίς όμως από την αρχή να ορίζει πώς θα πρέπει να είναι η ιδανική πόλη. Περιγράφει την αρχή λειτουργίας της πόλης ως ένα φυσικό δημιουργήμα. Με βάση αυτές τις αρχές, τη διάρθρωση δηλαδή της πόλης από μικρότερες μονάδες και την απαραίτητη παρουσία του σκοπού σε κάθε τι (με το αγαθό να ορίζεται ως ο σκοπός των όντων³²), ο Αριστοτέλης προχωράει στην εξέταση επιμέρους θεμάτων. Εξετάζει τη δουλεία ξεκινώντας από τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα μέλη της βασικής κοινωνικής μονάδας, της οικογένειας. Οι εκ φύσεως ιδιότητες του καθενός χρησιμοποιούνται ως επιχείρημα για τη θεμελίωση των απόψεων του Αριστοτέλη. Ο σκοπός κι εδώ προσδιορίζει τη φύση του καθενός.

Ο σκοπός καθορίζει και τη διάκριση μεταξύ ηθικού και μη ηθικού στην ανάλυση που κάνει ο Αριστοτέλης στο θέμα του πλούτου³³. Η απόκτηση των αναγκαίων για τη ζωή αγαθών είναι για τον Αριστοτέλη φυσική, ενώ το εμπόριο και η τοκογλυφία αφύσικα και καταδικαστέα. Ο σκοπός είναι και εδώ το κριτήριο που ξεχωρίζει το ηθικό από το ανήθικο.

4. Ομοιότητες και διαφορές

Αριστοτέλης και Πλάτωνας ζήσανε την ίδια περίπου αποχή και είχαν σχέση μαθητή και δασκάλου. Όσο λοιπόν και αν διαφέρει η πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη από εκείνη του Πλάτωνα, υπάρχουν και κοινά σημεία. Ο Αριστοτέλης αμφισβήτησε τη θεωρία των ιδεών του Πλάτωνα³⁴, αλλά η επιρροή του δασκάλου στον μαθητή και η κοινή τους παιδεία γίνεται φανερή κατά την σύγκριση των έργων τους.

Η έννοια της ευδαιμονίας αποτελεί ζητούμενο και στις δύο θεωρίες. Ο Πλάτων αποβλέπει στην ευδαιμονία της πόλης ως σύνολο³⁵ και στην ευδαιμονία κάθε τάξης ανάλογα με τη φύση της³⁶. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι σκοπός της ύπαρξης της πόλης είναι όχι μόνο το *ζῆν* αλλά το *εὖ ζῆν*³⁷. Τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Πλάτων εξετάζουν την πόλη σαν σύνολο, σαν κοινότητα. Όμως η λογική διαδρομή που ακολουθούν είναι διαφορετική. Ο Πλάτων ορίζει την ιδεώδη πολιτεία (υποθέτοντας ότι είναι και εφικτή) και μετά προσπαθεί να σκιαγραφήσει τον τρόπο που αυτή θα λειτουργούσε³⁸. Ο Αριστοτέλης αντίθετα χρησιμοποιεί μια κυρίως επαγωγική μέθοδο³⁹ και ξεκινώντας από τα υπαρκτά, βασικά συστατικά που αποτελούν μια κοινωνία (όπως μια οικογένεια) προσπαθεί να συνθέσει και να περιγράψει την ιδεώδη πολιτεία. Έτσι ο Αριστοτέλης ξεκινάει από την πραγματικότητα για να βρει το ιδανικό, ενώ ο Πλάτων ξεκινάει από το ιδανικό και τουλάχιστον στο τέταρτο βιβλίο της «Πολιτείας» δεν τον απασχολεί ιδιαίτερα κατά πόσο αυτό το ιδανικό είναι πραγματοποιήσιμο.

Αν στη θεωρία του Αριστοτέλη κυριαρχεί η ιδέα του σκοπού που καθορίζει την ύπαρξη της πόλης, στον Πλάτωνα μια άλλη έννοια βρίσκεται διάχυτη στη θεωρία του: η παιδεία. Στον Αριστοτέλη η παιδεία αποτελεί ένα μέσο με στόχο την προετοιμασία *πολιτών ηθικά αγαθών*⁴⁰. Στον Πλάτωνα όμως η παιδεία αποτελεί στοιχείο κυρίαρχο της λειτουργίας της ιδανικής πολιτείας. Χωρίς την παιδεία, η οποία θα επιτρέψει στον κάθε πολίτη (και στην πολιτεία ως σύνολο) να προσδιορίσει την τάξη για την οποία προορίζεται, όλο το οικοδόμημα της πολιτείας του Πλάτωνα καταρρέει. Η παιδεία είναι αυτό που στηρίζει τη

32 Πολιτικά 1, 1252b34

33 Πολιτικά 1, 1256a-1259b

34 Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ζ' έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ. 76-77

35 Πολιτεία Α, 420b

36 Πολιτεία Α, 421c

37 Πολιτικά 1, 1252b30

38 Annas, 220

39 Ross, 335

40 ΕΛΠ, 207-208

νοητική κατασκευή του Πλάτωνα. Ακόμα και η απόλυτη ιδεατή δικαιοσύνη (όπως και οι άλλες τρεις αρετές), προϋποθέτει σύμφωνα με τον Πλάτωνα την ύπαρξη της παιδείας. Η παιδεία θα επιτρέψει την ύπαρξη των ιδανικών πολιτών που θα αποτελέσουν τα μέλη της πλατωνικής πολιτείας.

Ας σημειώσουμε εδώ και ένα ακόμα κοινό στοιχείο: την απαίτηση και στις δύο θεωρίες για ηθική αρετή, τόσο από τους άρχοντες όσο και από τους υπόλοιπους πολίτες⁴¹. Ο Αριστοτέλης βέβαια εντοπίζει μια ποιοτική διαφορά ανάμεσα στην αρετή του άρχοντα και του αρχόμενου⁴², αντίθετα με τον Πλάτωνα που εντοπίζει διαφορετικές αρετές στις τρεις τάξεις. Αυτοί οι διαχωρισμοί δεν περιορίζονται μόνο στο κοινωνικό επίπεδο. Και οι δύο φιλόσοφοι διακρίνουν μια διαίρεση σε ψυχολογικό επίπεδο η οποία αντανάκλα βασικές ιδέες της πολιτικής τους θεωρίας. Για τον Αριστοτέλη, η ψυχή συνίσταται από δύο διαφορετικά μέρη: το *ἄρχον* και το *ἀρχόμενον*⁴³, αντίστοιχα των συστατικών των κοινωνικών μονάδων που εξετάζει. Για τον Πλάτωνα, τα μέρη της ψυχής είναι τρία, αντίστοιχα των τριών τάξεων της ιδανικής πολιτείας⁴⁴. Η ισορροπημένη μάλιστα λειτουργία αυτών των τριών στοιχείων είναι τόσο σημαντική για έναν δίκαιο άνθρωπο, όσο σημαντική είναι η ισορροπημένη λειτουργία των τριών τάξεων για μια δίκαιη κοινωνία.

Ο Αριστοτέλης αμφισβητεί τον Πλάτωνα και στο θέμα της εξουσίας ως επιστήμης. Ο Πλάτων θεωρεί την ικανότητα του εξουσιάζειν ως ένα είδος επιστήμης⁴⁵ (βασιζόμενος πάλι στην πανταχού παρούσα ιδέα της παιδείας), την οποία κατέχουν όλοι όσοι έχουν κάποια εξουσία, εξομοιώνοντας έτσι τις διάφορες εξουσίες μεταξύ τους. Ο Αριστοτέλης διαφωνεί ρητά με αυτήν την εξομοίωση και διαχωρίζει τα είδη εξουσίας, αμφισβητώντας τον χαρακτηρισμό της εξουσίας ως επιστήμης⁴⁶.

Τέλος, ας αναφερθεί και μια σημαντική κριτική του Αριστοτέλη προς τον Πλάτωνα που αποτελεί ένα σημείο ρήξης⁴⁷, παρ' όλη τη σημασία που δίνουν και οι δύο στον πολίτη: ο Αριστοτέλης διαφωνεί με την πλήρη ενοποίηση της πόλης όπως την εννοεί ο Πλάτων, δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στην ατομικότητα:

Είναι ωστόσο φανερό πως όσο η πόλη εξελίσσεται και ενοποιείται, τόσο παύει να είναι πόλη, αφού από τη φύση της η πόλη είναι οι πολλοί⁴⁸.

Ο Αριστοτέλης επιχειρηματολογεί υπέρ της παραπάνω άποψης τόσο με βάση τα πλεονεκτήματα της διαφορετικότητας, αλλά και με πιο τεχνικά επιχειρήματα που συνδέουν την αυτάρκεια ως αγαθό με το αριθμητικό μέγεθος⁴⁹.

5. Τα πολιτεύματα

Ο Πλάτων ξεκινάει από τη διαπίστωση ότι εφ' όσον το πολίτευμα της ιδανικής του πολιτείας είναι άριστο, τα υπόλοιπα πολιτεύματα θα πρέπει κατ' ανάγκη να είναι ελαττωματικά⁵⁰. Διακρίνει τέσσερα τέτοια πολιτεύματα: την τιμοκρατία, την ολιγαρχία, τη δημοκρατία και την τυραννία⁵¹. Αντιστοιχεί μάλιστα, συνεχίζοντας την ψυχολογική

41 Πολιτικά 1, 1259b38-40

42 Πολιτικά 1, 1260a17-24

43 Πολιτικά 1, 1260a5-6

44 Πολιτεία Α, 439a-441a

45 Πολιτεία Α, 428b-429

46 Πολιτικά, 1255b17-41

47 ΕΛΠ, 208

48 Πολιτικά, 1261a17-19

49 Πολιτικά, 1261a24-1261b15

50 Πλάτων, *Πολιτεία* Τόμος Β, μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδόσεις "Ι. Ζαχαρόπουλος", Αθήνα 1977 (συντομογραφία: Πολιτεία Β), 544a

51 Πολιτεία Β, 544c

αντιμετώπιση, ένα είδος ανθρώπου σε καθένα από τα πέντε πολιτεύματα⁵². Αυτά τα πολιτεύματα είναι αξιοκρατικά διαβαθμισμένα. Η μετάβαση από την αριστοκρατία (την ιδανική δηλαδή πολιτεία όπου κυβερνούν οι άριστοι) στο αμέσως επόμενο, την τιμοκρατία, οφείλεται στη φθορά στην οποία υπόκειται η ιδανική πολιτεία, όπως κάθε ζωντανός οργανισμός⁵³. Η αλλαγή αυτή, η φθορά, εκφράζεται ως μια ανισορροπία στην έκφραση ενός από τα τρία συστατικά μέρη της ψυχής, του θυμοειδούς.

Παραβάλλοντας τη μετάβαση από την αριστοκρατία στην τιμοκρατία με τη μετάβαση από μια γενιά σε άλλη, ο Πλάτων τονίζει πάλι τη σημασία της παιδείας. Η επίδραση των συμβουλών που δέχεται και αυτά που βλέπει ως νέος ο χαρακτήρας που αντιπροσωπεύει το πολίτευμα της τιμοκρατίας, ουσιαστικά δηλαδή η παιδεία του, τον οδηγούν να γίνει αυτό που γίνεται⁵⁴.

Με τον ίδιο τρόπο ο Πλάτωνας εξετάζει ένα-ένα τα υπόλοιπα πολιτεύματα, μέχρι το χειρότερο απ' όλα, την τυραννία, επισημαίνοντας τη σταδιακή μείωση της αρετής και της δικαιοσύνης σε κάθε κατώτερο πολίτευμα. Δεν παραλείπει σε κάθε περίπτωση να επισημάνει και τις επιμέρους αποκλίσεις από την ιδανική πολιτεία: την έλλειψη παιδείας, την ανισορροπία μεταξύ των μερών της ψυχής, την ανάληψη αταίριαστων καθηκόντων.

Ο Αριστοτέλης, όπως και στην αναζήτηση της ιδανικής πολιτείας, ξεκινά αντίστροφα: από τα υπάρχοντα πολιτεύματα. Τα χωρίζει σε δυο ομάδες των τριών, τα φυσιολογικά και τις παρεκβάσεις τους. Κριτήριο για αυτόν τον διαχωρισμό είναι ο σκοπός ύπαρξης της πόλης, που είναι το κοινό συμφέρον των πολιτών⁵⁵. Έτσι, ανεξάρτητα αν ασκούν την εξουσία ένας, λίγοι ή πολλοί, το πολίτευμα είναι σωστό εάν η εξουσία ασκείται με γνώμονα το κοινό συμφέρον. Αν όμως η εξουσία ασκείται για το συμφέρον αυτών που την ασκούν, τότε πρόκειται για παρέκβαση από το σωστό πολίτευμα⁵⁶. Έτσι ο Αριστοτέλης ορίζει την εξουσία του ενός ως το πολίτευμα της βασιλείας και παρέκβαση αυτής την τυραννία, την εξουσία των λίγων ως το πολίτευμα της αριστοκρατίας και παρέκβαση αυτής την ολιγαρχία και την εξουσία των πολλών ως το πολίτευμα που ονομάζει πολιτεία και παρέκβαση αυτής τη δημοκρατία⁵⁷.

Όσο για το ποιο από τα τρία φυσιολογικά πολιτεύματα είναι καλύτερο, ο Αριστοτέλης, με κριτήριο την αρετή, τείνει στην εξουσία των πολλών, το πολίτευμα δηλαδή που ονομάζει πολιτεία. Το επιχείρημά του είναι ότι ακόμα και αν οι πολλοί ως άτομα δεν είναι καλύτεροι από τους λίγους, ως σύνολο το πιθανότερο είναι ότι θα είναι καλύτεροι⁵⁸.

6. Επίλογος

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, δάσκαλος και μαθητής, παρουσιάζουν σε αυτά τα δύο έργα δύο διαφορετικές πολιτικές θεωρίες με κοινές καταβολές. Οι έννοιες της ευδαιμονίας, της δικαιοσύνης, της παιδείας και του κοινού συμφέροντος είναι παρούσες, σε διαφορετικό βαθμό και στις δύο θεωρίες. Ο Πλάτων αντιμετωπίζει την πόλη ως έναν οργανισμό ανώτερο από το άτομο. Ο Αριστοτέλης δίνει μεγαλύτερη σημασία στην ατομικότητα, θεωρώντας την ευδαιμονία του ατόμου ως βασικό στόχο της ύπαρξης της πόλης. Σε κάθε θεωρία είναι παρούσα η γενικότερη φιλοσοφική θεώρηση του κάθε συγγραφέα: η θεωρία των ιδεών του Πλάτωνα και η τελεολογική θεώρηση του Αριστοτέλη. Είναι ακόμα φανερή η επιστημολογική εξέλιξη του μαθητή σε σχέση με τον δάσκαλο, καθώς στο λογοτεχνικό

52 Πολιτεία Β, 544ε

53 Πολιτεία Β, 546α

54 Πολιτεία Β, 549c-550

55 Αριστοτέλη *Πολιτικά* τόμος δεύτερος, μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδόσεις Κάκτος 1993 (συντομογραφία: Πολιτικά 2), 1278b18-24

56 Πολιτικά 2, 1279a27-31

57 Πολιτικά 2, 1279b4-6

58 Πολιτικά 2, 1281a41-1281b8

κείμενο του Πλάτωνα αντιπαρατίθεται το συστηματικό, μεθοδικό και σχετικά ψυχρό κείμενο του Αριστοτέλη. Ας σημειωθεί ακόμα η μεθοδολογική διαφορά που είναι εμφανής καθώς ο Αριστοτέλης αναλύει μεθοδικά τα συστατικά για να καταλήξει στο σύνολο, ενώ ο Πλάτων ξεκινάει την ανάλυσή του από το σύνολο. Ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι, παρ' όλη την επιρροή του δάσκαλου στον μαθητή, η αμφισβήτηση προς τον δάσκαλο είναι αυτή που επέτρεψε στον μαθητή να συγκριθεί με τον δάσκαλο.

Πρόκειται λοιπόν για δύο διαφορετικές πολιτικές θεωρίες με μεγάλες ομοιότητες σε επιμέρους στοιχεία, πολλά από τα συμπεράσματα των οποίων παραμένουν επίκαιρα μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφία

- Πλάτων, *Πολιτεία* Τόμος Α, μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδόσεις “Ι. Ζαχαρόπουλος”, Αθήνα 1976
- Πλάτων, *Πολιτεία* Τόμος Β, μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδόσεις “Ι. Ζαχαρόπουλος”, Αθήνα 1977
- Αριστοτέλη *Πολιτικά* τόμος πρώτος, μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδόσεις Κάκτος 1993
- Αριστοτέλη *Πολιτικά* τόμος δεύτερος, μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδόσεις Κάκτος 1993
- *Η Ελληνική Φιλοσοφία από την Αρχαιότητα έως τον 20ο αιώνα*, τόμος Α, ΕΑΠ, Πάτρα 2002
- Julia Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφρ. Χ. Γραμμένου, εκδόσεις Καλέντης, Αθήνα 2006
- W. D. Ross, *Αριστοτέλης*, μτφρ. Μ. Μήτσου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2001
- Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ζ' έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

You are free:

- to copy, distribute, display, and perform the work

Under the following conditions:

Attribution. You must give the original author credit.

Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.

No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

Your fair use and other rights are in no way affected by the above.